

KÖNYVTÁR ÉS DOKUMENTÁCIÓ EGYSÉGE A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVTÁRÁBAN

Gondolatok a 150. évfordulón

Rózsa György

a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának igazgatója

Történeti visszapillantás

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárát (a továbbiakban MTAK) alig néhány hónappal a *Magyar Tudós Társaság* megalapítása után, a Társaság később megválasztott első elnöke, a jeles történész, TELEKI József 1826. március 17-én alapozta meg 30 ezer kötetes családi gyűjteményével [1].

Az évforduló kapcsán, az MTAK több kiadványt jelentetett meg, amelyek áttekintést nyújtanak múltjáról, fejlődéséről, egyes állománytesteinek kialakulásáról, gyűjteményeiről, tudományos munkájáról, funkcióiról [2].

Az érdeklődő ezekből a kiadványokból, továbbá a *Magyar Tudomány* 1976. 9. számában („akadémiai könyvtári” tematikus szám) közreadott cikksorozatból részletesebben is tájékozódhat pl. az MTAK és a természettudományos és matematikai irodalom kapcsolatáról,

az MTA Könyvtári Bizottságáról stb. [3]. Ezért e cikk mindössze néhány olyan tudománypolitikai vonatkozást emel ki, amely a múlt tapasztalatainak a jelennek való egybevetése és a jövőre kitekintés összefüggéseiből adódik.

Egy intézmény pályaképe egybeeshet korának viszonyaival, de lehet jobb is, rosszabb is annál. Az Akadémiai Könyvtár pályaképe az induláskor egybeesett a reformkor leghaladóbb törekvéseivel és a nemzetközi haladással, a kiegyezés után fokozatosan visszaesett, majd a századfordulótól a felszabadulásig terjedő korszakban a mélypontra jutott, egyre inkább befelé fordult, elmaradt a szakmai fejlődéstől, mintha megállt volna felette az idő. Ez alól – mind a mai napig érezhetően örvendetes kivételt – a gyűjtemény-adományozások és a külföldi kiadványcsere jelentettek [4]. A Könyvtár világhírű keleti gyűjteményeinek több része, jelentős darabjai e korszakban kerültek az Akadémiára. A kiadványcserének köszönhető, hogy Magyarországon

[1] Az évforduló alkalmából 1976. szeptember 22-én ünnepi ülés volt az Akadémia Dísztermében, amelyet művészi műsor követett. Az elnökségben foglalt helyet ACZÉL György, az MSZMP KB Politikai Bizottságának tagja, miniszterelnökhelyettes, az MTA vezetői, a tudományos és kulturális élet több személyisége, a szocialista akadémiai és más az MTAK nagy hagyományú és fontos cserekapcsolatait képviselő intézmények küldöttei (pl. Bodleiana, CNRS). Megnyitó beszédet SZENTÁGOTHA János, az MTA alelnöke tartott, ünnepi felszólalók voltak: MÁRTA Ferenc főtitkár, GARAMVÖLGYI József, kulturális miniszterhelyettes és RÓZSA György könyvtárigazgató. A M'BOW-nak, az UNESCO főigazgatójának üdvözlését J. JAZ osztályvezető tolmácsolta. Ugyanaznap délután a Könyvtár történetét bemutató reprezentatív kiállítás nyílt a székház előcsarnokában, beszédet mondott LIGETI Lajos akadémikus, az MTA Könyvtári Bizottságának elnöke.

[2] A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Szerk. Fekete Géza, Fülöpné Csanak Dóra stb. Bp. MTA Könyvtára, 1976. 40 p. 70 t. (angol és orosz nyelven).

A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára munkatársainak szakirodalmi munkássága 1950–1975. Bibliográfia. Szerk. Fekete Géza. Bp. MTA Könyvtára, 1976. 80 p. /Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei 76. Új sorozat 1./

[2] KÖRMENDY Kinga: Széchényi gyűjtemény a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában. Bp. MTA Könyvtára, 1976. 258 p. /Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai 9./

TERJÉK József: Körösi-Csoma dokumentumok az Akadémiai Könyvtár gyűjteményeiben. Bp. MTA Könyvtára, 1976. 220 p. /Keleti Tanulmányok 1./

Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány Indexe. 1840–1970. 1–3. köt. Szerk. Darabos Pál, Domsa Károlyné. Bp. MTA Könyvtára, 1241 p. /Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 73–75./

[3] LIGETI Lajos: Százötven éves a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. p. 533–536.

VEKERDI László: A természettudományok és a matematika az Akadémiai Könyvtárban. p. 552–562.

FRÁTER Jánosné: A Magyar Tudományos Akadémia állandó Könyvtári Bizottsága 1865–1949. p. 563–569.

[4] Vö. RÓZSA György: „Tudományok és művészségek szerete.” Magyar Tudomány, 1976. 9. sz. p. 537–541.; továbbá: The Library of the Hungarian Academy of Sciences and its network = Unesco Bulletin for Libraries, 30. köt. 5. sz. 1976. p. 278–280.

olyan jelentékeny természettudományi periodika-gyűjtemény alakult ki, mint amilyen az MTAK-ban található és amely sokkal gazdagabb a korszak szegényes, gyér természettudományos könyvbeszerzésénél. A Magyarországnál fejlettebb gazdasági-társadalmi viszonyú országok tudós társaságai ugyanis a kiadványcsere keretében rendszeresen megküldték természettudományi folyóirataikat is, továbbá az általános jellegű „academica”-kat (Sitzungsberichte ... Abhandlungen ... Comptes rendus ... Proceedings ...), amelyek bőven tartalmaztak természettudományos közleményeket is [5].

A felszabadulás, illetve az Akadémiának 1949-ben történt átszervezése gyökeres változást hozott az MTAK életében. A Könyvtár e korszakban kerül szinkronba a szakmai fejlődéssel, majd a világ színvonalal. De még ma is kedvezőtlen tényező a Könyvtár elhelyezésének megoldatlansága [6].

A könyvtár funkciórendszere

Az MTAK azon intézmények közé tartozik, amelyeknél a hagyományos könyvtári és a modern tájékoztatási funkciók harmónikus kapcsolódnak egybe. Ez persze nem jelenti azt, hogy minden problémát a lehető legjobban oldottunk meg. A funkciók harmónikus összekapcsolása mindenképp szemléleti kérdés. Miféle funkciókról is van szó?

Könyvtárunk tevékenységében a gyűjteményi, tájékoztatási, tudományos és szervezési funkciókat lehet megkülönböztetni.

E funkciórendszer rugalmas, és alkalmas arra, hogy bármilyen új feladatot (az új feladatokról még a későbbiekben lesz szó) bekapcsoljon a Könyvtár tevékenységi körébe, anélkül, hogy az egyik vagy másik funkció látványosan előtérbe kerülne. Előfordul, hogy valamely funkcióra vagy funkciócsoportra nagyobb hangsúly helyeződik. Ez többnyire egy-egy új feladat bevezetésekor fordul elő. Ilyen volt például másfél évtizede a tudománypolitikai dokumentációs tevékenység megszervezése, egy új folyóirat (a Tudományszervezési Tájékoztató) megjelentetése, ilyen jelenleg a társadalomtudományi információ kialakuló hazai és nemzetközi rendszerében (MISZON – Mezsdunarodnaja Informacionnaja Szisztéma po Obsesztvennium Naukam = Nemzetközi Társadalomtudományi Információs Rendszer) való aktív részvétel. Ezek és az esetleges jövőbeli kialakuló egyéb, az akadémiai és az országos igényeknek megfelelő feladatok beillesztése a funkciórendszerbe sohasem je-

lenthetik a rész felületkerekedését az egészen. Az egész, valamennyi funkciócsoport együttese. Ezért még a legfontosabb tájékoztatási feladatok megoldása sem homályosíthatja el az állománygyarapítás elsődlegességét. A könyvtár állománya az összes funkciók teljesítésének az alapja. Ezzel nem vonom kétségbe a dokumentum-állományra nem támaszkodó információterjesztés fontosságát és lehetőségét, csupán jelezni kívánom azt a szemléletet, amely jellemzi könyvtárunkat, mint az Akadémia Könyvtárát, amely egyben az Akadémia központi tájékoztatási intézménye is. Ezzel nem kívánunk senkinek sem modellt adni. Az MTAK szemlélete, amely akadémiai útmutatások nyomán alakult ki, csupán egyike a lehetőségeknek, és nagy a valószínűsége annak, hogy nincs is egyetlen üdvöztető modell a hagyományos könyvtári és a „korszerűnek” mondott tájékoztatási funkciók vonatkozásában.

Nem véletlenül fordul elő a „korszerűnek” mondott meghatározás a tájékoztatási tevékenység kapcsán. A fentebb vázolt szemlélethez ugyanis hozzátartozik az, hogy a korszerűség fogalmát nem az információ megjelenési formájától vagy feldolgozási módjától tesszük függővé (pl. számítógépes feldolgozás), hanem annak tartalmától. Irreleváns szakirodalmi tájékoztatás a legkorszerűbb formában – nem ismeretlen jelenség. Ezzel szemben egy hatékony hagyományos szolgáltatás, mint amilyenek pl. a tervezett szakosított külföldi könyv KC-füzetek, sokkalta korszerűbbek.

Mindezek előrebocsátásával jegyzem meg, hogy az utóbbi években a korábban elhanyagolt (akadémiai, országos és nemzetközi igényeket kielégítendő) tájékoztatási funkciók kerültek előtérbe.

Az egyes funkcióköröket röviden jellemezve, az alábbiakat mondhatom el.

A gyűjteményi funkció teljesítésével az MTAK ellátja az országos gyűjtési munkamegosztásból rá háruló szak/alap/könyvtári feladatokat. Ezek szerint gyűjtőkörébe tartozik a nyelvészet, az irodalomtudomány, az ókortudomány, az orientálistika, a tudománypolitika és a kutatásszervezés. Az MTAK beszerzi továbbá a társadalomtudományok általános irodalmát és az interdiszciplináris kutatásokhoz szükséges szakirodalmat, továbbá az alapvető természettudományi műveket. Gyarapítási politikájának fontos – és kizárólag általános jellegű nagy-könyvtár által teljesíthető – tényezője az új kutatási irányzatok szakirodalmának beszerzése, függetlenül attól, hogy az adott kutatásra Magyarországon adott pillanatban szükség van-e, vagy sem. Ez a világ szakirodalmának nyomán követésére irányuló törekvés egyben az MTAK tájékoztatási funkciója teljesítésének az alapja. A gyűjteményi funkciócsoportba tartozik a muzeális gyűjtés, régi és ritka könyvek, kódexek, kéziratok, tudós és irodalmi hagyatékok, tudománytörténeti táruk és művek beszerzése és megóvása. Az MTAK az Akadémia levéltára is. A régi akadémiai levéltár (RAL), amely a felszabadulásig tartalmaz levéltári anyagot, a Kézirattár

[5] Vö. VEKERDI László: A természettudományok és a matematika az Akadémiai Könyvtárban = Magyar Tudomány, 1976. 9. sz. p. 552–562.

[6] Ld. RÓZSA György: Utóhang az Akadémiai Könyvtár épülettervéhez = Könyvtáros, 1972. 7. sz. p. 402–403.

állománytete. Az Akadémia átszervezése óta keletkezett modern iratanyagot a Levéltári Osztály őrzi.

A tájékoztatói funkciók egy vonatkozását (új irányzatok a kutatásban) fentebb már említettem. A tájékoztatói feladatok egyébként az egyszerű *bibliográfiai felvilágosítástól, az új külföldi beszerzésekről tájékoztató füzeteken át, a legkorszerűbb tájékoztatói formákig terjednek*, mint amilyenek pl. a tematikus információs szintézisek (the state-of-the arts reportok). Ezek a 16. évfolyamában járó *Tudományszervezési Tájékoztató*-ban jelennek meg. Expressz információ, téma-bibliográfiák, az akadémikusok bibliográfiája mind-mind megtalálhatók az MTAK tájékoztatói szolgáltatásai között. A tájékoztatói, de részben a tudományos funkciócsoportba tartoznak azok a tudománytörténeti tájékoztató tárák, amelyek nélkülözhetetlenek az Akadémia – és általában a tudománytörténeti kutatásokhoz [7]. Jelentősek az Akadémia tudományszervező munkájához tartozó tájékoztató segédletek és *kurrens szakbibliográfiai munkák* is [8]. Érdekességgé jegyezhető meg, hogy egy történeti nagykönyvtár volt az, amely világviszonylatban is az elsők között kezdte meg a magyaránnyú tudománypolitikai tájékoztatást és adott ki erről folyóiratot.

A tudományos funkciók immár másfél évtizede szervesen beépültek az MTAK funkciórendszerébe. A tudatos, tervszerű tudományos tevékenység új vonása a könyvtárnak, amelynek előzményei áttételesen visszanyúlhatnak az ott működött tudós könyvtárosok tevékenységére (TOLDY Ferenc, HUNFALVY Pál, HELLER Ágost, SZILY Kálmán stb.). E tudós férfiak azonban a *könyvtári munkától függetlenül művelték kedvelt tudományszakukat és a kétféle tevékenység úgyszólván teljesen különvált. Az új vonás pedig éppen abban áll, hogy a*

kétféle tevékenység összekapcsolódik. Saját gyűjteményfeltárás, nyomtatott katalógusok, kritikai kiadásokban való részvétel, közreműködés a szaktudományi kutatásokban, a tudományos tájékoztatás elméletének és módszertanának művelése mind-mind beletartoznak abba a folyamatba, melynek során az MTAK a tudományos műhely jellegét ölti, felhasználva és beillesztve az itt található tudományos potenciált az országos kutatási hálózatba [9]. Az MTAK három sorozatban és sorozaton kívüli munkákban adja közre tudományos eredményeit, gyűjteményei leírását [10]. Idézzük TOLDY-t, a könyvtár első vezetőjét, a Tudós Társaság titoknokát, irodalomtörténetírásunk atyját: „az egész gyűjtemény betűszerinti névsora” kapcsán arról ír, hogy „Illy munka sokkal hangosabban szól, hogysem szerénytelenség nélkül szabad volna az azzal foglalkozó érdemeiről magasztalólag emlékeznünk”.

A szervezési funkciócsoport a tudományoséhoz hasonlóan, ugyancsak az utóbbi másfél évtizedben vált szerves részévé az MTAK munkájának, mindenekelőtt a *hálózati központi feladatok ellátása* révén, amelyek részben adminisztratív jellegűek is. E tekintetben a 40 intézeti könyvtár gyűjteményi-szolgáltatási egységet alkot az Akadémiai Könyvtárral és együttesen 2,5 milliónyi könyvtári egységgel alkotnak világviszonylatban is jelentős információs bázist (1,4 millió ebből az MTAK állománya), különös tekintettel arra, hogy a gyűjtemények úgyszólván csak tudományos irodalomból állnak.

A jövő terveiből

A fenti áttekintés az MTAK funkciórendszeréről kellően igazolja, hogy a *könyvtári és az információs-dokumentációs feladatok* nem egyszerűen „békésen egymás mellett élnek”, hanem *szervesen kiegészítik*, mondhatnám úgyis, *feltételezik egymást*. A Könyvtár az elkövetkező években is, ebből az akadémiai útmutatásokon alapuló feltételezésből indul ki.

A Könyvtár a jövőben még fokozottabban veszi ki a részét a *társadalomtudományi tájékoztatás országos és*

[7] A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 1825–1973. Összeáll. Fekete Géza. Bp. MTA Könyvtára, 1975. 609 p.

A Magyar Tudományos Akadémia állandó bizottságai 1854–1949. Összeáll.: Fráter Jánosné. Bp. MTA Könyvtára, 1974. 430 p. /Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 70./

Az Akadémiai Értesítő és a Magyar Tudomány Indexe 1840–1970. 1–3. köt. Szerk.: Darabos Pál, Domsa Károlyné. Bp. MTA Könyvtára, 1241 p. /Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai 73–75./

[8] Kandidátusi és doktori disszertációk katalógusa (öt füzetben 1952-től 1970-ig megjelent disszertációkat tartalmazza. Bp. MTA Könyvtára, 1962–1972.) Kumulatív kötet összeállítás alatt.

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára. Kurrens külföldi periodikus kiadványok jegyzéke. Bp. MTA Könyvtára, 1973. 595 p.

Hungarian publications on Asia and Africa – Magyar szerzők Ázsiáról és Afrikáról. Válog. Összeáll.: Apór Éva, Ecsedy Ildikó. Bp. Akadémiai K., 1963. 106 p. /Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára – Magyar UNESCO Bizottság/.

[9] KÖPECZI Béla: A könyvtár – mint tudományos műhely – Magyar Tudomány, 1976. 9. sz. p. 542–544.

[10] Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai – Publicationes 1956–1976. 1–75. sz., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei. Új sorozat 1976-tól 1–[76],

Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattárának Katalógusai – Catalogi 1966–1976. 1–9. sz.

Keleti Tanulmányok – Oriental Studies 1976-tól 1. sz.

Itt jegyzem meg, hogy a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára indította meg Magyarországon az első mikrokiadványsorozatot: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Mikrokiadványai 1962–1965. 1–6. sz. mikrofilmlapokon.

nemzetközi (MISZON, a szocialista akadémiák nemzetközi társadalomtudományi információs rendszere) szervezéséből. E tekintetben az MTAK egyben ellátja az Akadémia központi tájékoztatási intézetének feladatát.

Felmerült a társadalomtudományi gyűjtőkör bizonyos mérvű bővítése is az általános társadalomtudományi elvi és módszertani irodalom gyűjtésére. Ezzel kapcsolatban tervezzük a szelektív információterjesztés megindítását, amely kiterjedne a MTAK országos szakalap/könyvtári feladataira is, egy a Tudományszervezési Tájékoztatóhoz hasonló dokumentációs folyóirat megindítását a társadalomtudományi kutatási trendekről és a prognosztikáról, valamint a társadalomtudományi kutatásnyilvántartás hatékonyabbá tételét.

Néhány tétel az MTAK 1977–1978-as kiadványtervéből csupán példaként: az Ady-bibliográfia 2. bőv. kiadása, újabb tudománytörténeti kötet az MTA adminisztrációjáról 1830–1949., a doktori és kandidátusi disszertációk kumulatív katalógusa 1950–1974., a KÖRÖSI CSOMA hagyatéka katalógusa.

Szervezési feladataink sorában első hely illeti meg a központi szolgáltatások fejlesztését, így a tároló-raktár létesítését, a kötetet és a mikrofilmmezés bővítését.

A gyűjteményi funkciócsoport maradt utoljára a felsorolásban, mivel a jövő tervei éppen e funkciócsoportot – bázis volta miatt – számottevően nem módosították. Változatlanul megmarad az MTAK dokumentumorientáltsága, mint eddig, ami – megismétlem – minden egyéb funkció teljesítésének alapja.

Ilyen gondolatokkal és feltételekkel készül az Akadémiai Könyvtár története új lapjainak megírására.

RÓZSA Gy.: Könyvtár és dokumentáció egysége a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában

A tanulmány az MTA Könyvtára alapításának 150. évfordulója alkalmából áttekinti a könyvtár történetét, ismerteti kiadványait, működését, funkciórendszerét, az egymással szervesen összefüggő gyűjteményi, tájékoztatói, tudományos és szervezési funkciókat. Hangsúlyozza, hogy a jövőben az MTA Könyvtára még fokozottabban kívánja kivenni részét a társadalomtudományi tájékoztatás országos és nemzetközi szervezéséből.

* * *

RÓZSA, Gy.: The unity of library and documentation in the Library of the Hungarian Academy of Sciences

On the occasion of the 150th anniversary of the foundation of the Library of the Hungarian Academy of Sciences author surveys the history of the Library, informs on its publications, its activities and its four, closely related functions: acquisition, information, research and organization. Author emphasizes that the Library will intensify its efforts to participate more actively in the national and international organization of social science information.

* * *

РОЖА ДЬ.: Единство библиотечной и информационной деятельности в Библиотеке Венгерской Академии Наук

Автор, посвящая свою работу 150-летию со дня основания Библиотеки Венгерской Академии Наук после изложения истории развития библиотеки, описывает ее деятельность, систему функций и виды изданий. В деятельности библиотеки он различает четыре органически связанных между собой функции: функцию комплектования, а также информационную, научную и организационную функции. Автором в своей статье подчеркивается, что в будущем Библиотека приложит еще большее усилие к организации государственной и международной информационной системы по общественным наукам.

* * *

RÓZSA, Gy.: Die Einheit von Bibliothek und Dokumentation in der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften

Zum Anlass des 150 jährigen Bestehens der Bibliothek der Ungarischen Akademie der Wissenschaften wird ein Überblick über die Geschichte der Bibliothek geboten und es werden ihre Publikationen, Tätigkeiten und das einheitliche System ihrer Funktionen beschrieben, welche letztere sich in die Funktionen des Sammelns, der Information, der Forschung und der Organisation gliedern. Es wird betont, dass die Bibliothek sich an der inländischen und internationalen Organisation der Gesellschaftswissenschaftlichen Information zukünftig in einem erhöhten Mass beteiligen wird.